

ÅNDSFRIHED I DANMARK

**Leder af Kristent Pædagogisk Institut og
førstelektor i pædagogik Carsten Hjorth Pedersen**

RESUMÉ: Artiklen orienterer først om *Åndsfrihedsprojektet*, som en bred kirkelig gruppe gik sammen om fra 2010 til 2012. Dernæst behandler artiklen åndsfrihedens karakter, historie og aktuelle udfordringer. Det dokumenteres, at åndsfriheden er under pres, nationalt såvel som internationalt. Det hævdes dog også, at menneskets åndsfrihed dybest set aldrig er truet. Der foretages en skelnen mellem åndsfrihed og tålsomhed. Der argumenteres for, at åndsfriheden – skønt den er sårbar – er streng nødvendig især i en tid præget af ekstremisme, principiel relativisme og sekularisme samt skinger nationalismen. Desuden efterlyses en opdateret udgave af den åndsfrihedstænkning og -praksis, som især N.F.S. Grundtvig stod for.

Bred kirkelig projektgruppe

På initiativ af Kristent Pædagogisk Institut samledes lederne i *Agape, Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler, Evangelisk Luthersk Mission, Foreningen af Kristne Friskoler, Indre Mission, Kristeligt Forbund for Studerende, Luthersk Mission og Menighedsfakultetet til et møde i august 2010 for at planlægge det åndsfrihedsprojekt, som de var blevet enige om at gå sammen om.*

Baggrunden var, at mange oplevede den klassiske danske åndsfrihed sat under pres. Det mindste var en række eksempler fra egne organisationer, for eksempel Agape, der kom i mediernes mølle i 2005, fordi man i 2004

modtog cirka 350.000 kroner i Tips- og Lottomidler, hvoraf 3.500 kroner gik til Agapes Basis-arbejder, der støtter den minoritet af homoseksuelle, som på grund af deres kristne tro ikke vil leve deres homoseksuelle følelser ud. Det langt større er det generelle pres på åndsfriheden, som mange oplever i det danske samfund, især efter den 11. september 2001 i form af øget overvågning og kontrol med især religiøse og politiske grupper mistænkt for ekstremisme.

På mødet blev vi enige om hovedsagelig to ting: (1) Vi ville arbejde frem imod en form for manifest, altså formulering af nogle korte, prægnante pejlemærker for ånds-

friheden. (2) Vi ville invitere bredere end den gruppe, som samledes i august 2010. Vi skulle jo ikke blive enige om teologi eller pædagogik. Vi skulle blive enige om, hvordan vi i Danmark kan være uenige på en anstændig måde.

Vi valgte at lade invitationen gå ud repræsentanter for diverse kirker og kirkelige foreninger. Vi overvejede seriøst også at invitere muslimer og ateister. Men vi undlod det, fordi vi vurderede, at det ville blive svært nok endda at blive enige i en bred kirkelig gruppe. Efterfølgende er det min vurdering, at vi i den sag traf det rette valg. Hvad angår muslimerne, deler mange af dem ikke vores forståelse af åndsfriheden. Og hvad angår ateisterne, har de fleste af dem en helt anden opfattelse af, hvad åndsfrihed er, end den vi endte med.

Glædeligvis tog rigtig mange af de inviterede positivt imod invitationen, og gruppen endte med – ud over ovennævnte organisationer – at bestå af repræsentanter for Areogagos, Baptistkirken, Cura, Dansk Oase, Den katolske Kirke, Evangelisk Alliance, Grundtvigsk Forum, KFUM & KFUK, Missionsforbundet og Teologisk Pædagogisk Center. Hertil kom en landsretsdommer, en højskoleforstander, et menighedsrådsmedlem og en privatskolelærer. Alle navne findes på www.andsfrihed.dk

Disse 23 personer udgjorde projektgruppen. En styregruppe bestående af Leif Nielsen (Baptistkirken), Ole Bjerglund Thomsen (KFUM & KFUK), Thorstein Balle (Grundtvigsk Forum) og undertegnede som formand ledte arbejdet med at udforme teserne om åndsfrihed.

Efter tre møder i projektgruppen, fire møder i styregruppen, utallige e-mails og telefonsamtaler lykkedes det i december 2011 at blive enige om en tekst, som fik navnet *21 teser om åndsfrihed*. Skønt de 23 personer (naturligvis) ikke var forpligtede

på at tilslutte sig den endelig tekst, lykkedes det at formulere den, så alle gjorde det.

21 teser om åndsfrihed

Da teksten var færdig, indbød vi cirka 200 personer fra det kirkelige, religiøse, folkelige og videnskabelige Danmark til at blive medunderskrivere i håb om, at tesoerne således ville få bredere gennemslag. 69 personer ønskede at være medunderskrivere, således at der optræder 23 + 69 = 92 navne i *21 teser om åndsfrihed*. Heriblandt to buddhister og en muslim. Derimod ønskede ingen af de personer med tilknytning til Tidehverv, som vi inviterede til at blive medunderskrivere, at være med. At det lykkedes at samle så bred en gruppe om denne markering af samfundsmæssig karakter, må vist siges at være unikt.

- Den 29. februar 2012 offentliggjorde vi *21 teser om åndsfrihed* i form af
- en pjece på otte sider, som blev trykt og udsendt i cirka 10.000 eksemplarer,
- en hjemmeside, hvor tesoerne også ligger i engelsk oversættelse,
- en grundig omtale i Kristeligt Dagblad samt en kronik i Information,
- invitation til Folketingets 179 medlemmer om at blive medunderskrivere. Tre benyttede denne mulighed og nogle få tilkendegav støtte til tesoerne med mindre forbehold,
- en pressemeddelelse, der førte til, at sagen de følgende uger var en gang på TV, tre gange i radioen, cirka 15 gange i landsdækkende aviser, samt omtalt i mange foreningers blade og hjemmesider.

Tesoerne vakte nogen debat i foråret 2012. Modsigelsen kom fra især tre sider: (1) De, der mener, at vi med tesoerne er naive i forhold til islam, som under dække af "vores" åndsfrihed vil kunne fremture i deres angreb på danskhed og demokrati. (2) Ateister med flere, som mener, at tesoerne forråder

åndsfriheden, som i deres optik tager udgangspunkt i en neutralitet på fornuftens og videnskabens grund (teserne har nemlig som forudsætning, at en sådan livssynsmæssig neutralitet hverken er mulig eller ønskelig). (3) Birthe Rønn Hornbech (V), som mente, at tesaerne undergraver åndsfriheden ved at søge at fastlægge den. Hendes synspunkt er desuden, at tesaerne rummer en slet skjult politisk dagsorden.

Den 7. maj 2012 afviklede projektet en konference om åndsfrihed på Christiansborg med 80 deltagere, hvor blandt andet vicestatsminister Margrethe Vestager medvirkede. I juni var vi til stede på Folkemødet på Bornholm, og projektet var med i opløbet om Kristeligt Dagblads initiativpris.

Projektet blev formelt afsluttet i sommeren 2012. Men det lever videre i det omfang, åndsfriheden bliver genstand for opmærksomhed og sat til debat ved lokale arrangementer eller ved, at man bruger de 40 samtalekort, der ligger til fri afbenyttelse på www.åndsfrihed.dk - nok om projektet; nu til det vigtigste, selve sagen.

Åndsfrihedens aktualitet

At åndsfrihed er en aktuel sag, viser sig i den overflod af eksempler, der findes. Gennem de sidste fem år har jeg sakset cirka 700 udklip fra aviser, blade og tidsskrifter. Lad mig her nævne få nogle eksempler. Mange flere kunne nævnes, især fra udlandet; for trods presset på åndsfriheden i Danmark, lever vi globalt set i åndsfrihedsmørhul.

Først nogle eksempler fra Danmark:¹

Forslag om, at jødiske forældre skal forbydes at lade deres nyfødte drenge omskære.

Idéen om, at islamiske domstole under særlige forudsætninger bør være tilladte, hvilket antaster et af åndsfrihedens bærende principper, nemlig, at alle borgere er lige for loven.

Hotel- og Restaurationsskolen i Valby kræver, at en ung muslim *skal* smage på svinekød, for at kunne gennemføre sin uddannelse.

Ateistisk Selskab foreslår i neutralitetens navn, at det skal være forbudt med julesalmer og julefejring i den danske folkeskole.

En undersøgelse fra december 2011 viser, at 38 % af den danske befolkning mener, at trossamfundene uden for Folkekirken skal kunne tvinges til at tilbyde vielser af homofile.

Der rejses tvivl om missionsselskabet Europamissionens ret til at annoncere efter en kristen regnskabsmedarbejder.

Integrationsministeriet udarbejder rapport om de holdninger, der kolporteres i muslimske koranskoler, svarende til kristne søndagsskoler.

Modegiganten Louis Vuitton lægger sag an imod den unge danske kunstner, Nadia Plesner, fordi der midt i hendes maleri står en fattig afrikansk dreng med en Louis Vuitton-taske.

Flygtningenævnet anbefaler en afvist flygtning, som er konverteret til kristendommen, at han skal skjule sin tro ved hjemsendelse til Afghanistan.

De gentagne afslag på Menighedsfakultetets og Dansk Bibel-Instituts ansøgning om SU til studerende.

Dernæst nogle få eksempler fra udlandet:²

Forfølgelserne af kristne i flere muslimske lande. Herunder hårde straffe mod personer, som konverterer fra islam til kristendom.

Det franske forbud mod benægtelse af det armenske folkemord.

Holland indfører forbud mod religiøse symboler i det offentlige rum, for eksempel hovedtørklæder, kors og jødiske kalotter. Hertil kommer et forbud mod rituelle slagtinger.

Åndsfrihedsdagsordenen er kommet for at blive. Den er bestemt ikke ny, men det er en sag, som let tones ned eller forsvinder i den aktuelle samfundsdiskurs med dens enorme fokus på økonomi, terror og globalisering. Så meget desto vigtige er det at diskutere de mange sager.

Åndsfrihed handler om spilleregler for ideologisk kamp i vores samfund. Når vi nu er så rygende uenige og ser så forskelligt på afgørende forhold i vores eksistens som mennesker og i vores samfund, hvordan omgås vi så hinanden på en fair, anstændig og respektfuld måde?

Åndsfrihed og tålsomhed

I Åndsfrihedsprojektet udviklede vi en definition: Åndsfrihed i et samfund betyder, at enkeltpersoner og grupper har frihed til at have deres overbevisning i religiøse, ideologiske og etiske spørgsmål, udtrykke denne overbevisning, formidle den og handle i overensstemmelse med den. Åndsfriheden afgrænses af medmenneskets ret til samme frihed og indebærer en forpligtelse til at kæmpe for den andens ret.

Åndsfriheden står i skarp kontrast til en nabo, som ligner den, men i virkeligheden er noget helt andet. Denne modpol vælger jeg at kalde *tålsomhed*, som er udtryk for, at et samfund – lige akkurat – tåler eller accepterer sine mindretal, hvorimod åndsfriheden værdsætter eller respekterer dem, selv om de kan være besværlige. Tålsomheden ytrer sig på forskellige måder:

1. Ved at et samfund – allernådigst! – tillader et mindretal inden for dets rammer. Nante-ediktet fra 1598, der tillod den protestantiske gruppe, huguenotternes ophold i det katolske Frankrig, er udtryk for dette. På samme måde med visse muslimske herskere i Mellemøsten, som har tilladt for eksempel kristne mindretal. Tålsomheden kan også være pragmatisk betinget. Så er der tale om en slags våbenhvile, fordi man

indser, at det er umuligt at overvinde eller overbevise modparten. Modstræbende enes to eller flere parter om at lade hinanden være i fred.

2. Vi møder også tålsomheden i den principielle sekularisme. Dens ideal er en offentlighed rensset for religion og trosytringer. Men parallelt med, at man renser det offentlige rum for religion, vokser den politiske korrekthed, der ikke tåler modsigelse. Som regel sker dette på grundlag af en stærk tiltro til (natur)videnskaben, som, man mener, er neutralitetens garant. Blandt andet nyateismen – på den internationale scene med folk som Richard Dawkins og på den nationale scene med Ateistisk Selskab – er eksponenter for denne opfattelse.

3. Tålsomheden ses også i den gennemførte relativisme, hvor man ikke blot skal respektere anderledes troende, men principielt tager udgangspunkt i, at enhver bliver salig i sin tro. På det religiøse felt vover man ikke at advokere for, at én religion – af historiske eller kulturelle grunde – kan have præference i et samfund. I modsætning til sekularisterne, som ønsker al religion ud af det offentlige rum, siger relativisterne, at vi skal have alle religioner ind i det offentlige rum – i religionslighedens navn.

Holger Kjær foretager en modstilling af frisind og tolerance – i min terminologi: åndsfrihed og tålsomhed – som sat op i et skema ser sådan ud (Holger Kjær, *Tolerance eller frisind? et enten-eller*, Fredericia: Lohses Forlag, 1974):

Tolerance (tålsomhed)	Frisind (åndsfrihed)
Har som forudsætning, at alle dybest set er enige. Tilstræbt enighed.	Har ikke som forudsætning, at alle dybest er enige. Erkendelse af grundlæggende uenighed.
Der skal være frihed for forskellige anskuelser, men under den forudsætning, at de ikke er så forskellige, som de ser ud til.	Hovedvægten lægges på, at det ikke er det, som er fælles for parterne, der skal være frihed for, men det, hvori de adskiller sig.
Der er frihed for alle, som vil anerkende, at fællesviljen er det bedste.	Der er frihed for alt, hvad der stammer fra ånd, dvs. ideologi, politik, religion, etik etc.
Der er ikke nogen dybere modsætning mellem staten og den enkelte.	Der vil ofte være et modsætningsforhold mellem staten og den enkelte.
Statsmagten er en nødvendighed og et ubetinget gode.	Statsmagten er en nødvendighed og et gode – dersom den ikke overskrider sin kompetance.
Repræsentanter: Jean Jacques Rosseau, Friedrich Hegel.	Repræsentanter: N.F.S. Grundtvig, Hal Koch.
Demokratiet må gerne ved hjælp af flertalsafgørelser tilsidesætte hensynet til mindretallet.	Demokratiet bør give sine mindretal rettigheder – på trods af flertallets mening.
Mindretallene udgør et problem for fællesskabet. De skal derfor være tilbageholdende.	Mindretallene er en stor værdi for fællesskabet. De skal derfor træde tydeligt og synligt frem.
Skolepligt.	Undervisningspligt.

Skellen mellem åndsfrihed og tålsomhed er ikke en spidsfindighed. Den er af stor principiel vigtighed. Men den er også af stor *praktisk* vigtighed. Den kan for eksempel vise sig at være af betydning for at kunne løse den største af alle de aktuelle opgaver på dette felt, nemlig arbejdet på at få overbevist muslimske minoriteter og lande om, at åndsfrihed er vejen frem.

I et interview giver den tyrkiske præsident, Abdullah Gül udtryk for, at de arabiske lande i Nordafrika og Mellemøsten har baseret deres opfattelse af sekularismen på den franske model, som pålægger folk en form for areligiøsitet (Kristeligt Dagblad 02.06.2012). Når man taler om sekularisme i de muslimske samfund i regionen, bliver det misforstået grundet denne franske association, der ikke er udtryk for åndsfrihed, men for tålsomhed. Gül vurderer, at musli-

mer i langt højere grad vil kunne føle sig tilpas med det, han kalder “den angelsaksiske fortolkning af sekularismen”, som den praktiseres i for eksempel USA. Det eneste, som denne form for sekularitet indebærer, er en adskillelse af stat og religion, hvor staten agerer som alle trosretningers vogter. Den er baseret på respekt for alle religioner og sameksistensen af forskellige trosretninger, hvor man anerkender enhver borgers ret til at praktisere sin religion, men tilkender andre retten til at gøre det samme.

Man kan med rette replicere, at Gül og Tyrkiet har lang vej endnu, inden de er i mål. Åndsfriheden har fortsat rigtig dårlige vilkår i dét land. Men måske netop åndsfriheden – i modsætning til tålsomheden – er en nøgle til at få (nogle) muslimer og muslimske lande til at åbne frihedens dør.

Åndsfrihed og integritet

Fra en side set er menneskets åndsfrihed aldrig er truet. Hvis et menneske er stærkt nok bundet i sin samvittighed og villig til at bære omkostninger, kan det altid tænke, tro, tale og handle ud fra denne overbevisning. Men prisen kan være høj i form af fængsling, tortur, sult, stigmatisering, ensomhed, ja død. Friheden er en del af menneskets adel, men det kan koste ufatteligt dyrt at gøre brug af den. Det opdagede Alexander Solzhenitsyn i de sovjetiske arbejdslejre. Og mange andre har erfaret det med ham.

Verdenshistorien er fyldt med stærke historier om mennesker, som har bragt enorme ofre, fordi de ikke lod sig kue, men kæmpede for det, de var overbevist om. Det viste sig, at de trods indespærring og forfølgelse var langt friere i deres indre end deres fangevogtere og forfølgere.

Det gælder for eksempel Johan Huus, som i 1415 blev brændt på bålet, fordi han ikke ville bøje for de katolske magthaveres krav. Det gælder Dietrich Bonhoeffer, som i modsætning til det store flertal af lutheranere, bekæmpede nazismen og betalte med sit liv kort tid før Nazi-tysklands sammenbrud. Det gælder det moderne Sydafrikas landsfader, Nelson Mandela, som blandt andet betalte med 18 års fængselsophold under slavelignende forhold, inden han blev en af hovedkræfterne i afskaffelsen af apartheid. Det gælder Vaslav Havel's uforfærdede kamp mod kommunismen, hvor hans kunstneriske udtryk og principielle tanker blev en vigtig brik i Østblokkens kollaps. Det gælder Aung San Suu Kyi i Myanmar og mange andre.

Denne pointe er vigtig. Mennesket har altid frihed til at følge sin samvittighed, blot det vil betale prisen. På den anden side ønsker vi os ikke et samfund, hvor man skal i arbejdslejr for at opdage sin overbevisning og friheden ved at fastholde den, el-

ler hvor man skal være af en støbning som førnævnte. For virkeligheden er, at langt de fleste mennesker ikke har disse frihedsheltes mod til at gå imod undertrykkerne. Millioner og atter millioner har ladet sig undertvinge. De svigtede deres overbevisning for at overleve eller for at deres børn skulle overleve. De betalte meget ofte med et uopretteligt tab i selvværd og værdighed. Men hvor mange af os ville ikke have gjort det samme?

Af hensyn til disse mange, der ikke magter at bevare deres integritet, hvis de udsættes for undertrykkelse, er den åndsfrihed, som *samfundet* værner, så vigtig. For at mennesker *ikke* skal tabe deres værdighed ved at blive tvunget til at handle imod deres samvittighed, er åndsfriheden vigtig.

Hvis en kvinde for eksempel føler, at hun synder imod Gud ved ikke at gå med tørklæde, er det farligt at tvinge hende til at smide tørklædet. Det vil føre til, at hun enten bliver led ved sig selv eller bliver martyr. Vi skal ikke lokke eller tvinge mennesker til at handle imod deres samvittighed. Men hvis kvinden af egen, fri overbevisning kommer frem til, at hun kan gå uden tørklæde med god samvittighed, så har hun bevaret sin værdighed, ja, måske ligefrem fået den styrket.

Derfor skal vi afstå fra tvang i åndelige spørgsmål. Men samtidig indebærer åndsfriheden en ret – og pligt – til, at jeg søger med ord, argumenter og omsorg at påvirke andre i retning af det, som min egen samvittighed er bundet af. Kun sådan kan jeg værne om såvel min næstes som min egen integritet og værdighed.

Dybe menneskelige uenigheder kommer vi ikke udenom

Hvis ikke vi i Danmark skal arbejde med åndsfrihed, hvem skal så gøre det? Nationale og religiøse mindretal er vi kendt med,

og det er indtil nu lykkedes rimeligt at sikre disse mindretals rettigheder. Vi har et veludbygget system for mindretalsskoler. Og ikke mindst N.F.S. Grundtvig har sat os på sporet med sit banebrydende arbejde for religionsfrihed, kirkelig frihedslovgivning mm.

Der er da også skrevet talrige bøger, artikler og læserbreve, og der er holdt endeløse rækker af foredrag, taler, oplæg og debatter herom. Godt det samme. Men det er blevet sværere at finde vej – ikke mindst i mødet med globaliseringen. For mange er tanken om åndsfrihed gået i glemmebogen, eller man finder den irrelevant. Måske fordi den oprindelig blev formuleret ind i en tid og situation, der ikke længere findes. For andre bliver frygten for andre ideologier eller religioner så stor, at de er villige til at indskrænke åndsfriheden, skønt det ofte sker utilsigtet.

Jeg tror ikke, det er muligt at fastlægge detaljerede principper for åndsfrihed. Dertil er dens genstand, som dybest set er samspillet mellem individ og fællesskab, for omfattende og kompleks en sag. Hertil kommer, at åndsfriheder rører ved det, som dybest set er et mysterium i den menneskelige natur, nemlig vores samvittighed, overbevisning, tro og etik. Men selv om åndsfriheden er som fuglen i flugten, der ikke kan gribes, er det alligevel muligt at finde nogle punkter, som vi kan pejle efter. Men de må formuleres på nye måder, når vi skal administrere vores uenigheder i en tid med kulturmøder, globalisering og terror.

I dag vælger mange efter min mening en alt for enkel løsning, der kort fortalt går ud på at aflyse den dybe menneskelige uenighed ved at relativisere sandhedsbegrebet ud over al rimelighed. Men det er uden realitetssans at hævde, at *al* uenighed på den måde kan elimineres eller gøres sekundær.

Jeg tror, vi må gå mere realistisk til

værks og se i øjnene, at det hører til et grundlæggende vilkår for mennesker at måtte træffe valg om ret og uret, sandt og falsk, godt og ondt, smukt og grimt. Og vi vælger bare så vidt forskelligt. De grundlæggende uenigheder er derfor umulige at ophæve.

Det afgørende er ikke, om man er overbevist om, at man kender sandheden, men at man kæmper for andres ret til at slå til lyd for deres overbevisning med fredelige midler. Hvis man ikke tilkender andre retten til at kæmpe for deres overbevisning, opgiver man den fællesmenneskelige samtale og begiver sig ind i isolation. Det er ekstremismens fare.

Med dette realistiske udgangspunkt tror jeg, vi kan nå meget længere. For så kan vi udvikle ægte åndsfrihed, der giver tålelige forhold for både mindretal og flertal. Og vi kan lægge luft til den ulykkelige antagelse, at det er mennesker, der tror (for meget) på en sandhed, der skaber problemerne, mens de, der ikke tror (så meget), sidder inde med løsningen på problemerne. Den antagelse har et forkert udgangspunkt, fordi *alle* bygger deres liv og verdenssyn på ubeviselige antagelser. Modsat bør den, der er overbevist om noget – og som er sig det bevidst – være den første, der er villig udvise åndsfrihed over for mennesker, som er overbevist om noget helt andet.

Sporene skræmmer

Men sporene skræmmer. Det må de mange, som også i dag føler sig bundet til en sandhed, erkende. Sporene i Europa skræmmer. Ganske vist lykkedes det stort set at opretholde en enhedskultur igennem Middelalderen, dog kun ved brug af hårdhændede metoder, der havde meget lidt med åndsfrihed at gøre. Men med reformationerne i 1500-tallet brød ragnarok løs. Katolikkerne ville ikke anerkende, at

Vi står over for udfordringer i dag, som Grundtvig ikke i sin vildeste fantasi kunne forestille sig

protestanterne også skulle have lov at være der, og lidt senere ville protestanterne ikke anerkende, at katolikkerne også skulle have lov at være der. Der gik 150 år med religionskrige i Europa, som selvfølgelig handlede om magt og penge, sådan som alle krige gør; men som også handlede om, at man ikke ville give frihed for modparten, der jo var vranglærer, førte folk vild og på den måde skadede mennesker.

Sporene skræmmer også, hvad islam angår. For mens Europa og Nordamerika dog til en vis grad lærte tolerance eller åndsfrihed – ganske vist i meget forskellige grader og efter meget forskellige modeller – så har den muslimske verden ikke gennemgået en sådan proces. Islam har mildt sagt ikke nogen stærk tradition for åndsfrihed. Det ses i langt de fleste muslimske lande og hos en del muslimer i vestlige lande. Det er et stort problem.

Så ja, sporene skræmmer, når vi ser på mange af dem, der har haft et meget veldefineret sandhedsbegreb. Jøderne i Danmark omkring år 1800 blev for eksempel tvunget til at gå til gudstjeneste seks gange om året. Baptisternes børn blev tvangsdøbt. De, der ikke var lutheranere, fik ikke høje stillinger i samfundet, og man kunne blive dømt for kætteri ved domstolene.

I modsætning hertil står N.F.S. Grundtvig. Han havde bestemt ikke den opfattelse, at det, tyrkerne eller jøderne troede på, kunne være lige så sandt som det, han troede på. Tværtimod. Men han kom – sammen

med flere andre – til den overbevisning, at religiøse, politiske og moralske kampe ikke skal kæmpes med sværdet, men med ordet. Der skal være frihed for Loke (det tvetydige) såvel som for Thor (sandheden).

Men det er ikke enkelt. For åndsfrihed er ikke bare noget, der skal gavne mig og mine meningsfæller. Tværtimod. Man kan ikke kæmpe for åndsfrihed for sig selv og sine meningsfæller, uden at kæmpe for andres frihed. Med en let omskrivning af et grundtvigcitat: “Fri er kun den, som lader sin næste være det med sig!” Ægte åndsfrihed kendes på, at der netop gives frihed for dem, jeg er rivende uenig med. Det gælder, hvad enten man er ateist eller gudstroende, muslim eller kristen, konservativ eller liberal kristen, højreorienteret eller venstreorienteret, “absolutist” eller “relativist”.

Store aktuelle udfordringer

Og jeg skal love for, at vi står over for udfordringer i dag, som Grundtvig ikke i sin vildeste fantasi kunne forestille sig (og han havde ellers en livlig fantasi).

Helt frem til 1960'erne levede vi i Danmark relativt lokalt eller i det mindste nationalt. TV var ikke slået igennem, og internettet var ikke opfundet. Globaliseringen var på et meget lavt niveau. Det betyder, at vi udfordres langt mere i dag, fordi vi konstant bombarderes med indtryk fra helt fremmede kulturer og ideologier. Vi er gået fra det lokale og nationale til det globale, og det gør problemstillingen mere kompleks,

men også så aktuel som aldrig før.

Et andet meget afgørende skift er fremkomsten af det postmoderne paradigme. N.F.S. Grundtvig og Holger Kjær – og før dem for eksempel John Locke – kunne med den største selvfølgelighed tale om kampen mellem sandhed og løgn. At betvivle, at noget er sandhed, mens andet er løgn, lå hinsides deres horisonter. Åndsfrihed blev for mange af dem en nøgle til at leve sammen med andre, som havde en anden opfattelse af sandhed og løgn.

Men hvad gør vi i dag, hvor så store dele af vores folk, medierne og mange opinionsdannere betvivler selve modstillingen mellem sandhed og løgn? Eller: Hvis der ingen åndskamp er, hvad skal vi så med åndsfrihed?

Det er nu nok kun *tilsyneladende*, at opfattelsen af sandhed og løgn er borte. Det viser sig for eksempel, hvis nogen *benægter*, at "enhver bliver salig i sin tro," eller når et religiøst menneske i ramme alvor påstår, at Gud findes, hvad enten du tror på ham eller ej. Så får sådanne "absolutister" som regel alligevel kærligheden at føle fra nogle "relativister", der siger: "Det er ikke sandt!"

Det fører hen til den næste udfordring: Sekularismen. Det var jo slet ikke i Luthers tanker, da han skrev sine vigtige øvrigheds skrifter, som blev forløbere for tankerne om åndsfrihed, at nogen ikke troede på en Gud. Men hvad gør vi så i dag med Luthers lære om de to regimenter, som forudsætter, at også det verdslige er Guds, når de fleste i dag tænker lige modsat, nemlig at det verdslige netop *ikke* er Guds? Hvis Gud findes, har han i hvert fald ikke noget med verdens tilblivelse eller opretholdelse at gøre, mener mange. Gud hører hjemme – for de få der tror på ham – i det kirkelige, ikke i det verdslige!

John Locke tog ganske vist et gigantisk spring, da han kæmpede for, at de forskel-

lige kristne konfessioner skulle tolerere hinanden (selv om han var lidt betænkelig ved katolikkerne, fordi de havde paven som deres overhoved). Men at tage "tyrken" – altså muslimerne – ind i den sammenhæng var både utænkeligt og overflødigt, for han boede ikke i nærheden.

Grundtvig skrev også om tyrken og mente, han var omfattet af åndsfriheden; men det var overvejende en akademisk debat, da han ikke traf ham på gaden. Men det gør vi. Vi møder endda ikke blot stilfærdige muslimer, som bare vil leve i fred, men også aggressive muslimer, som kæmper nidkært for demokratiets afskaffelse, eller som i værste fald går med bombebælter.

Ganske vist forholdt Grundtvig sig også meget åndsfrit til sin samtids religiøse mindretal – reformerte, baptister, katolikker og jøder – der bestemt ikke blev set på med milde øjne fra det magtfulde evangelisk-lutherske flertal. Og vi skal være rigtig stolte af, at Grundtvig også her gik imod strømmen. Men vi må samtidig medgive, at det var forsvindende små mindretal, der var tale om. I 1850 var 0,4 % af den danske befolkning *ikke* evangelisk-lutherske, og man regner med, at der var cirka 360 baptister i København på Grundtvigs tid. Det er noget andet i dag med cirka 4 % muslimer i Danmark.

Lad os tage sammenligningen med baptisterne på Grundtvigs tid. Dels var de altså så få, at de hverken kunne eller ville danne parallel-samfund; men det ønsker en del muslimer i dag. Og der var ikke en forvildet baptist, som bevæbnet med en økse trængte ind i biskop Mynsters hus for at dræbe ham; som tilfældet var med en forvildet muslim i tegner Kurt Westergaards hus i Århus. Heller ingen frafalden baptist på Grundtvigs tid behøvede døgnovervågning af kongens gendarm af frygt for baptistisk hævn, sådan som nogle forhenværende muslimer

Men hvad gør vi så i dag med Luthers lære om de to regimenter, som forudsætter, at også det verdslige er Guds, når de fleste i dag tænker lige modsat, nemlig at det verdslige netop ikke er Guds?

må beskyttes af politiet, fordi andre muslimer truer dem på liv og lemmer.

Situationen er altså meget anderledes end på Luthers, Grundtvig og Kjærs tid. Men betyder det, at den tænkning om åndsfrihed, som de stod for, er udgået på datoen? Eller skulle det ikke være muligt at vitalisere og aktualisere den, så den også i dag giver os gode pejlemærker at sejle efter? Jeg tror det. Men der er nok at tage fat på!

Åndsfriheden er under pres fra mindst fire sider

Lad mig samle op. Åndsfriheden er i disse år under pres fra hovedsagelig fire sider:

1. *Den islamiske ekstremisme.* Terrorangrebene mod USA den 11. september 2011 sammen med andre terroraktioner er i meget høj grad afsæt for det pres mod åndsfriheden, som vi har oplevet de sidste år. Og det endda på en dobbelt måde. Dels fordi islamister på så skræmmende vis har vist foragt for åndsfrihed og fremturer med det. Dels fordi Vestens reaktion på terroren har ført til øget overvågning, sikkerhedsforanstaltninger og mistæneliggørelse, som i flere tilfælde er blevet til anslag mod åndsfriheden i den vestlige verden.

2. Presset mod åndsfriheden kommer også fra det stik modsatte synspunkt, nemlig *den principielle sekularisme*, som er et af de gængse svar på den religiøse ekstremis-

me. Logikken er som følger: Det er den religiøse ekstremisme, som er problemet. Derfor må vi indtage det modsatte synspunkt og forsage tydelig religiøsitet. Sekularismen ser generelt religionerne og religiøse mennesker som problemet, hvorfor løsningen er at lægge maksimal luft til begge dele. Det paradoksale bliver imidlertid, at sekularisterne i denne bevægelse selv kommer til at lægge pres på åndsfriheden. Tydeligt illustreret med en udtalelse af den tidligere franske præsident Nicolas Sarkozy: "Kristne, jøder, muslimer og troende uanset deres tro må afstå fra at stille deres religion til skue og undgå provokationer. De må praktisere deres religion i ydmyg diskretion" (*Le Monde* 08.12.2009).

3. Presset mod åndsfriheden kommer desuden fra *den principielle relativisme*, som aflyser spørgsmålet om sandt og falskt. Postmodernismen gør sandt/falsk og virkeligt/uvirkeligt til et spørgsmål om fortolkning. Sandheden og virkeligheden – og deres modsætninger – er lokale og subjektive fænomener. Som følge heraf vil nogle hævde, at selve problemet med al den strid om religion og politik, som verden er blevet belemret med i tidens løb, er opstået, fordi mennesker fastholdt en objektiv forståelse af sandheden og virkeligheden.

4. For det fjerde er åndsfriheden under pres fra det yderste politiske højre, som jeg

her tillader mig at kalde *nationalismen*, da dens tilhængere slår meget hårdt på nationale værdier. De ser især islam som hovedfjenden, som de ved hjælp dygtigt politisk håndværk søger at bekæmpe. Gjorde de det så blot med ord, argumenter og omsorg var det jo i smuk overensstemmelse med åndsfriheden. Men problemet er, at de i så høj grad er villige til at bruge lovgivning og tvang. Her sigter jeg ikke til den politisk respektable holdning, at man ønsker at begrænse indvandringen til Danmark. Jeg sigter til, at nationalisterne vil lægge hindringer i vejen for de religiøse grupper, som er her.

Ud over disse lægger også andre grupper, som ikke uden videre lader sig indregne i ovennævnte fire kategorier, pres på åndsfriheden. Lad mig nævne to:

- Ikke blot muslimske, men også hinduistiske, jødiske og kristne religiøse ekstremister kender vi til. Også de sætter åndsfriheden under pres. Når hinduiske nationalister i Indien brænder kirker af og fordriver kristne, er det et oplagt brud på åndsfriheden. Når ultraortodokse jøder kræver kønsopdelte busser eller fortorve, eller når en amerikansk præst planlægger at afbrænde 200 eksemplarer af Koranen, eller når almindelige kirke-danskere fastholder, at Danmark jo er et kristent land, hvorfor muslimer ikke skal have lov til at bygge moskeer hertillands, er de også på kollisionskurs med åndsfriheden.
- Det er ikke så mange år siden, at åndsfriheden var under markant pres ikke blot fra det yderste politiske højre, men også fra det yderste politiske venstre. De mange politiske grupper på venstrefløjen, som Danmark husede i 1970-erne og 80-erne, lagde i allerhøjeste grad pres på åndsfriheden. Og presset fra venstre er ikke borte. Nu i mere lyserød form

møder det os, når man vægter arbejdstid og ligestilling langt højere end åndsfrihed.

I denne situation kan man let tro, at der ikke findes en position, som kan fastholde klassisk åndsfrihedstænkning og –praksis i dag. Det er, som om religiøs ekstremisme, sekularisme, postmodernisme og nationalisme fylder hele rummet. Og førnævnte fire ideologiske positioner synes ikke at acceptere, at der findes en femte. Gør man sig til talsmand for, at kvinder skal have lov til at gå med tørklæde, bliver man af sekularister og nationalister beskyldt for at gå de religiøse ekstremisters ærinde. Er man fortaler for begrænsninger i indvandringen til Danmark, beskyldes man af religiøse ekstremister og visse sekularister for racisme og fremmedhad. Vil man fastholde en skarp skelnen mellem det verdslige og åndelige i statens anliggende, får man reaktion fra mange muslimer og fra enkelte nationalister. Og fastholder man, at vi som mennesker uundgåeligt må forholde os til sandhed og løgn, får man af relativisterne skudt i skoene, at man er ekstremist.

Ikke desto mindre insisterer jeg på, at der findes en femte position, som i langt højere grad end disse fire giver rum og rammer for åndsfrihed, i teori og praksis.

Åndsfriheden er sårbar

Men er det ikke risikabelt med åndsfrihed? Jo, men alt andet er værre!

Åndsfriheden kan misbruges – og den bliver det. I ly af blandt andet åndsfriheden misbrugte Tvind-imperiet groft det danske tilskudssystem til frie skoler, og Blekingegadebanden opererede i en politisk-kriminal zone, der kostede menneskeliv. Disse eksempler er kriminelle, og den slags giver åndsfriheden principielt set ikke plads til. Men vi var måske netop for naive til at *kalde* det og *behandle* det som kriminalitet.

Anderledes forholder det sig med ikke-kriminelle aktiviteter, som åndsfriheden – ifølge sin natur – er nødt til at gøre sig sårbar over for. Åndsfriheden er for eksempel sårbar over for de, der med lovlige midler gør sig til talsmænd for at begrænse eller afskaffe åndsfriheden. I *21 teser om åndsfrihed* formulerede vi det sådan: “I et demokrati er det tilladt at argumentere for dets afskaffelse, men ikke at gribe til vold, tvang, magt og våben for at omstyrte det” (tese 16).

Sandt er det, at åndsfriheden er sårbar. Det betyder, at der altid må kæmpes for den. Den kan ikke indfanges. Den er afhængig af, at nogen praktiserer den, så den så at sige kan smitte. Ligesom tillid. Åndsfriheden er endvidere afhængig af, at

mennesker vedkender sig deres ånd, og at de vil kæmpe for værdier, der ligger ud over den rene overlevelse. Åndsfriheden er også afhængig af, at folket er selvstændigt og oplyst, så det for eksempel kan gennemskue statens magtmisbrug og modsætte sig det.

Åndsfriheden er sårbar og risikabel, men samtidig er den – indtil videre – den bedste måde at håndtere den virkelighed på, at vi som mennesker vælger at lade os forpligte af vidt forskellige og modstridende overbevisninger. Åndsfriheden kan måske nedskrives til, at vi skal bestræbe os på at se *mennesket*, inden vi ser “den politiske modstander”, “den fremmede”, “jøden”, “den kristne”, “muslimen”, “danskeren”, “den sorte”, “arbejderen” eller “direktøren”.

NOTER

1 Avisomtaler: 1. Kristeligt Dagblad (KD) 16.02.2012 – 2. KD 21.04.2010 – 3. DRs TekstTV 08.02.2012 – 4. KD 23.12.2011 – 5. KD 14.12.2011 – 6. KD 21.07.2011 – 7. Jyl-

lands-Posten 01.04.2011 – 8. KD 11.03.2011.
2 Avisomtaler: 1. Kristeligt Dagblad (KD) 29.04.2011 – 2. KD 05.02.2012 - 3. KD 21.01.2012.

FORFATTEROPLYSNING

Carsten Hjort Pedersen
Åbuen 28
3400 Hillerød
+45 48 24 24 63
chp@kpi.dk